

Miękka opr., format 16,7 × 23,9 cm. ISBN 83-908207-3-0.

Muzea przyrodnicze zwane niegdyś „zwierciadłami świata”, gromadzące w różnej formie okazy roślin, zwierząt i minerałów dla celów naukowych, edukacyjnych i ogólnokulturowych, posiadają kilkusetletnie tradycje. Większość krajów ma swoje narodowe kolekcje, a „dzieła natury” traktowane są z podobnym pietyzmem jak dzieła sztuki rąk ludzkich. Polska należy do nielicznych państw nie posiadających narodowego muzeum przyrodniczego, mimo dawnych inicjatyw w tej dziedzinie oraz powracającej, z częstością raz na półwiecze, dyskusji o potrzebie powołania takiej instytucji wzorowanej na renomowanych muzeach w Berlinie, Londynie, czy Paryżu. Zmiany ustrojowe pod koniec ubiegłego stulecia przyczyniły się do wznowienia dyskusji na ten temat. Przejawem wzrostu zainteresowania tematem jest ukazanie się w ostatniej dekadzie kilku cennych prac z tego zakresu, m.in. zbioru artykułów z międzynarodowej konferencji w Krakowie *Botanical collections throughout the world* (1998) pod redakcją Leona Stuchlika, a także monografii poświęconych różnym aspektom muzealnictwa przyrodniczego, np. *Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego. Historia*

POLSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK O ZIEMI

ZBIGNIEW WÓJCIK

BIBLIOGRAFIA POLSKIEGO MUZEALNICTWA PRZYRODNICZEGO (XVIII-XX wiek)

Alicja ZEMANEK

WÓJCIK Z. *Bibliografia polskiego muzealnictwa przyrodniczego (XVIII-XX wiek)*. – *Bibliography of Polish natural history museum management (18-20th century)*. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi, Warszawa, 2001, 325 str., 12 kart. ryc. nlb.

WARSZAWA 2001

i ludzie 1814–1994 (1997) Jadwigi Wiktor, *Szkice dziejów muzealnictwa przyrodniczego w Polsce* (1998) Jerzego Pawłowskiego, czy *Dzieje Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2000) Krzysztofa Beiersdorfa.

Optymistycznym akcentem na rozpoczęcie nowego tysiąclecia jest ukazanie się w 2001 roku pierwszej w naszym kraju *Bibliografii polskiego muzealnictwa przyrodniczego (XVIII–XX wiek)*, opracowanej przez zasłużonego historyka geologii profesora Zbigniewa Wójcika, wieloletniego pracownika Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Bibliografia składa się z trzech głównych części: „Wprowadzenia” (s. 7–24), właściwej „Bibliografii” (s. 25–254) oraz indeksów (s. 255–324). We „Wprowadzeniu” najwięcej miejsca zajmuje rozdział „Z dziejów polskiego muzealnictwa przyrodniczego”, który, jak zaznacza autor, jest wstępnym szkicem do planowanej książki na ten temat. Możemy tu znaleźć najważniejsze daty dotyczące kolekcji i inicjatyw muzealnych. Dowiadujemy się m.in., że inicjatorem utworzenia w Polsce narodowego muzeum przyrodniczego był w 1766 r. generał służby królewskiej Stefan de Rieule, a pomysł ten podjął w 1775 r. Michał Mniszech w pracy *Mysli względem założenia Musaeum Polonicum*. Niedaleka realizacji tego szczytnego pomysłu była księżna Anna Jabłonowska, która w swym pałacu w Siemiatyczach zgromadziła jeden z największych europejskich zbiorów przyrodniczych. Darowizna kolekcji dla państwa nie została zrealizowana z powodu wojny, a po śmierci właścicielki zbiór został sprzedany do Rosji, gdzie spłonął w 1812 r. Utrata niepodległości i wynikające z niej represje polityczne połączone z likwidacją wielu uczelni i zbiorów, sprawiły, że nasz kraj znalazł się daleko w tyle za światowymi centrami muzealnictwa. Dzięki pasji badaczy i wysokiej świadomości społecznej niektórych członków arystokratycznych rodów mogliśmy się jednak poszczycić znakomitymi muzeami przyrody, jak warszawski Gabinet Zoologiczny (będący częścią tzw. Zbiorów Pouniwersyteckich), krakowskie Muzeum Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, a później Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności, Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, prywatne kolekcje Branickich w Warszawie, czy muzea regionalne, np. Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego. W XX w. po odzyskaniu niepodległości odrodziła się idea narodowego muzeum przyrodniczego, którego rolę spełniało częściowo założone w Warszawie w 1920 r. Państwowe Muzeum Przyrodnicze (później Zoologiczne). Niestety, nieco wcześniejszy projekt utworzenia takiego Muzeum na Wa-

welu w administracyjnych budynkach poaustriackich, nie spotkał się z aprobatą społeczeństwa. Przemiany organizacyjne nauki polskiej po drugiej wojnie zahamowały na długie lata rozwój muzealnictwa przyrodniczego. Dwa najważniejsze muzea utraciły swą samodzielność i włączone zostały do instytutów zoologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie i Krakowie, a poprzez zmianę wschodniej granicy państwowej utraciliśmy Muzeum im. Dzieduszyckich. Częściową rekompensatą było uzyskanie renomowanego lecz zrujnowanego budynku dawnego niemieckiego muzeum przyrodniczego we Wrocławiu, a także utworzenie w Warszawie w 1948 r. Muzeum Ziemi, włączonego później do PAN. W drugiej połowie XX w. powstało wiele regionalnych placówek muzealnych z działami przyrodniczymi, a także muzea natury w kilku parkach narodowych, które stały się ważnymi ośrodkami edukacji ekologicznej, jak np. muzea Bieszczadzkiego, Ojcowskiego i Tatrzańkiego Parku Narodowego (muzeum w Białowieży istnieje od 1921 r.).

Recenzowana bibliografia Zbigniewa Wójcika, ułożona w porządku alfabetycznym, obejmuje 3056 pozycji, dotyczących w większości muzeów z przewagą eksponatów zoologicznych i geologicznych. Problematyce botanicznej poświęcone są zaledwie 221 pozycje, a więc niewiele ponad 7% uwzględnionej literatury. Wynika to z faktu, że prawie nie mamy specjalistycznych muzeów botanicznych dostępnych dla publiczności; istnieje jedynie niewielka placówka przy Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, kolekcja tropikalnych roślin przy Poznańskiej Palmiarni, zbiory dendrologiczne w arboretach w Kórniku i Rogowie, a także zbiory paleobotaniczne w muzeach o profilu geologicznym, np. w Muzeum Ziemi PAN. Traktując szeroko pojęcie „muzeum” autor bibliografii uwzględnił tu również zielniki oraz ogrody botaniczne (prace dotyczące aspektów ogólnych i muzealnych).

W podsumowaniu trzeba stwierdzić, że pierwsza polska bibliografia muzealnictwa przyrodniczego Zbigniewa Wójcika jest niezwykle cenną pozycją, przydatną dla przyrodników różnych dyscyplin. Korzystanie z niej ułatwiają obszerne indeksy: autorów, nazwisk wymienionych w tytułach prac i adnotacjach, nazwisk patronów i właścicieli muzeów, nazw geograficznych, nazw muzeów wymienionych w tytułach prac i adnotacjach oraz indeks przedmiotowy. Dobrym pomysłem edytorskim było zamieszczenie w formie wkładek na kredowym papierze reprodukcji najważniejszych polskich prac na temat muzeów przyrodniczych, z dodaniem na odwrocie karty zawierającej rycinę – informacji o autorze, w języku

polskim i angielskim. Warto na koniec dodać, że autor zapowiada ukazanie się w najbliższych latach drugiej, rozszerzonej edycji (z wersją na CD).

Alicja ZEMANEK